

VDE-EUROPALEZING 2008

President Obama
als een kans voor Europa

Frans Timmermans

President Obama als een kans voor Europa

Vereniging Democratisch Europa (VDE)
Comité van Aanbeveling:

mw. drs. H. d'Ancona
drs. D.A. Benschop
prof. mr. L.J. Brinkhorst
prof. mr. P.J.G. Kapteyn
W. Kok
mw. H. May-Weggen
L.J. de Waal
dr. A.H.E.M. Wellink

Frans Timmermans

President Obama
als een kans voor Europa

VDE-EUROPALEZING 2008

VERENIGING DEMOCRATISCH EUROPA
Amsterdam
2009

Deze lezing is uitgesproken op 11 november 2008
in Felix Meritis, Keizersgracht 324, Amsterdam

Vereniging Democratisch Europa (VDE)
Postbus 11009
1001 GA Amsterdam
(e) info@democratisch-europa.nl
(i) www.democratisch-europa.nl

Bestuur 2008-2009
dr. P.J.H. Kapteyn, voorzitter
dr. J.W. Sap, vicevoorzitter
drs. J.C. Rienderhoff, secretaris
mr. drs. Tj. Hoekstra, penningmeester
mw. A.L. van Bodegraven
mw. mr. drs. S. de Lint
mr. P.F.E.M. Merks
drs. O.J. van der Schroeff
mw. drs. A.V. Vermeer

© 2009, F.C.G.M. Timmermans
Een uitgave van EON Pers Amstelveen
in opdracht van de Vereniging Democratisch Europa
ISBN: 978 90 77246 28 3
Vormgeving: Hans Seijlhouwer, Amstelveen
Drukwerk: Ridderprint, Ridderkerk
Alle rechten voorbehouden / all rights reserved

WOORD VOORAF

De Vereniging Democratisch Europa bestaat vandaag tien jaar. De VDE is ontstaan uit onbehagen en uit bezorgdheid over het democratische en sociale gehalte van de Europese integratie. Aan beiden is nog te weinig verbeterd. Dat zal ook nog wel heel lang duren. Zolang dat nog duurt zal de VDE blijven bestaan, dat is ons bestaansrecht. Intussen is er wel wat gebeurd. Een belangrijk element daarin was het referendum op 1 juni 2005. Wij hebben als VDE destijds vurig gepleit voor een referendum inzake de goedkeuring van het op 29 oktober 2004 te Rome ondertekende Verdrag tot vaststelling van een Grondwet voor Europa, beter bekend als de Europese Grondwet. Wij pleiten daar bij grote verdragsherzieningen nog steeds voor.

Het was ons een vreugde dat Frans Timmermans als lid van de Tweede Kamer ons initiatief heeft gesteund en overgenomen en er met andere parlementsleden voor heeft gezorgd dat er voor het eerst in het Koninkrijk der Nederlanden een nationaal referendum werd gehouden.

Maar goed, inzake het referendum kent u de rest van de historie ook. De Europese Grondwet werd verworpen in referenda in Frankrijk en Nederland, en na een periode van bezinning is op 13 december 2007 het Verdrag van Lissabon ondertekend, waarin ook het een en ander is geregeld over de democratische beginselen van de Europese Unie. Ik zal het daar nu niet verder over hebben, alleen zeggen dat

de vDE zal blijven pleiten voor referenda bij dit soort grote verdragsherzieningen. Het organiseren van een referendum is iets wat je als overheid en burgers moet leren. Het is volgens de vDE een goede methode om iets te doen aan het democratisch tekort van de Europese integratie.

Een ander punt dat ik kort wil aanstippen is dat we als vDE sinds een jaar het tijdschrift *Perron E* uitgeven, gemaakt door een onafhankelijke redactie. Het is een blad voor Europeanen, niet alleen over politiek, maar ook over economische en culturele onderwerpen. Het tijdschrift is gesubsidieerd door het Ministerie van Buitenlandse Zaken en we hebben nu 6000 abonnees. Maar er is voor een goede toekomst van dit fraaie blad meer steun nodig. Kortom, als u de jarige vDE een cadeau wilt geven, word dan lid van de vDE, dan kunnen wij *Perron E* in de toekomst blijven uitgeven.

Tenslotte wil ik mijn dankbaarheid uitspreken dat staatssecretaris Frans Timmermans voor Europese Zaken bereid is om hier in Felix Meritis de derde vDE-Europalezing uit te spreken naar aanleiding van de historische verkiezingsoverwinning van Barack Obama in de Verenigde Staten van Amerika.

Paul Kapteyn,
Voorzitter van de Vereniging Democratisch Europa

PRESIDENT OBAMA ALS EEN KANS VOOR EUROPA

Aan de Vereniging Democratisch Europa van harte proficiat met het tienjarig bestaan. De Vereniging Democratisch Europa is mijn favoriete luis in de pels, namelijk kritisch over Europa, maar altijd met een idee over hoe het anders zou moeten, hoe het beter zou kunnen. Niet slechts de nationalistische toon aanslaan, maar juist een zeer pro-Europese toon, alleen wel een ander soort Europa dan het Europa dat er nu is. Ik vind het stimulerend en belangrijk dat we zo nu en dan een draai om de oren krijgen van de Vereniging Democratisch Europa, omdat we dat ook wel nodig hebben, ook al vinden we natuurlijk meestal dat we het niet verdienen. Ik noem ook de uitgangspositie van de Vereniging Democratisch Europa; een Europese constructie die niet kan rekenen op *demos*, een Europese *demos* die de constructie steunt, is gedoemd te haperen zoniet te mislukken. Die uitgangspositie deel ik zeer en ik hoop daarom op een lange en vruchtbare samenwerking met de Vereniging Democratisch Europa, ook voor de komende tien jaar.

Mij is gevraagd een en ander te zeggen over de verkiezing van de aanstaande president van de Verenigde Staten van Amerika en de relatie met Europa, wat betekent de overwinning van Obama op 4 november 2008 voor de Europese samenwerking? Barack Obama is erin geslaagd de boodschap over te brengen van 'ja, het kan anders' en dat hoop een drijvende kracht kan zijn. Maar hij is er tevens in ge-

slaagd een heel nieuw publiek - een nieuwe generatie - aan te spreken. Om zich te registreren als kiezer en om te gaan stemmen. Ik denk dat taal daarin wel eens de belangrijke factor kan zijn geweest. Als ik kijk naar ons oude continent Europa en naar hoe mensen omgaan met de politiek, dan denk ik dat de jongste generatie niet minder geëngageerd, bevlogen en idealistisch is dan de oudere generatie. Maar de taal die wij gebruiken, die de politiek in het algemeen gebruikt, de taal die de instituties van de klassieke democratie gebruiken, sluit voor een deel niet meer aan bij de belevingswereld van de jongste generatie. Dan wordt er wel eens gedacht, ze hebben niets meer met de politiek dus wijzen ze het systeem af. Maar ik denk dat het veel meer een kwestie is dat ze niet worden *geraakt* door de wijze waarop de politiek functioneert en de taal die wij gebruiken.

Deze kant van Obama zou ik nog wel eens verder willen analyseren en geanalyseerd willen zien, want hij is er wél in geslaagd een brug te slaan naar de nieuwe generatie. Overigens ook door rigoureuze discipline in eenduidigheid van boodschap, herhaling van boodschap, het zoeken van nieuwe metaforen, aansluiting maken. Als je die speeches analyseert komt Obama om de paar zinnen weer met dezelfde zin. Er is heel goed gedacht over hoe je in deze tijd met een grote rol voor de media met andere taal mensen kunt motiveren. Taal heeft mij altijd gefascineerd. Taal is ook het instrument om jezelf beter te leren kennen omdat een vreemde taal je dwingt om de wereld door de ogen van een ander te bekijken, en daarmee je eigen identiteit eerder te ontdekken.

Het mooiste sms-je dat ik kreeg na afloop van de presidentsverkiezing kwam van een Amerikaanse vriend. Het bericht luidt als volgt: 'Rosa sat, so that Martin could

stand, so that Colin could walk, so that Barack could run, so that our children can fly.’ Dit is voor mij een prachtige samenvatting van de emancipatiestrijd die de Afro-Amerikanen hebben gemaakt in een vrij korte tijd. Het gaat hier behalve om Obama zoals u wellicht al begrepen heeft om Rosa Parks, Martin Luther King en Colin Powell. Rosa Parks was de Amerikaanse burgerrechtenactiviste die weigerde haar zitplaats in een bus af te staan aan een blanke medepassagier. De actie van Rosa Parks vond plaats in 1955, dat is niet zo heel lang geleden. De intuïtieve reactie die ik had was om meteen terug te denken. Hoe is dat eigenlijk bij ons in de familie gegaan? Mijn grootvaders waren mijnwerkers. Mijn opa was waarschijnlijk een van de slimste mensen die ik ooit heb gekend, maar die is door zijn vader op zijn veertiende van school gehaald, want die moest in een mijn gaan werken. Er moest geld op tafel. De protesten van de hoofdonderwijzer mochten niet baten, want op school blijven kon nu eenmaal niet. En ik kan mij nog herinneren dat toen ik afstudeerde in de Franse taal en letterkunde aan de Universiteit van Nijmegen, dat bij mijn opa dikke tranen over zijn wangen liepen. Dit was zijn droom die was uitgekomen. Het bijzondere is dat ik op het moment van het sms-je een associatie kreeg die in feite wordt opgeroepen door de verkiezing van Barack Obama en de reactie daarop van een Amerikaanse vriend van mij. Ik noem dit voorbeeld – het is misschien wel heel persoonlijk – bewust. Volgens mij is dat ook het psychologisch effect dat deze verkiezing kan hebben in de relaties tussen de Verenigde Staten van Amerika enerzijds en Europa anderzijds.

Het is natuurlijk een enorme klap voor alle politieke krachten die drijven op cynisme. Er is ongelofelijk veel cynisme in de politiek geslopen in de afgelopen jaren. Cynisme is ergens gestolde wanhoop, daar spreekt een hoop op een

betere wereld uit waarvan men niet verwacht dat die nog bewaarheid kan worden. Zo'n verkiezing van Barack Obama kan daar een verandering in aanbrengen, kan ook 'links' in Europa de zuurstof geven die links zo verschrikkelijk hard nodig heeft, om weer een verhaal te vinden, niet alleen een taal maar ook een inhoud, die aansluit bij de agenda van vandaag.

Graag wil ik in bovenstaande context teruggrijpen naar iets wat Obama zelf ook heeft gedaan, al was het impliciet. De 'acceptance speech' van John F. Kennedy (1917-1963) als Democratisch kandidaat in Los Angeles uit 1960, waarin hij het Amerikaanse volk een 'New Frontier' beloofde: 'We stand at the edge of a New Frontier – the frontier of unfulfilled hopes and dreams. It will deal with unsolved problems of peace and war, unconquered pockets of ignorance and prejudice, unanswered questions of poverty and surplus.' Dit idee van 'New Frontier' wil ik koppelen aan de uitdagingen waar we ook vandaag voor staan: 1) strategische vragen over vrede en veiligheid; 2) de levensbedreigende uitdaging van de klimaatveranderingen; 3) de uitdagingen van de energiebronnen die opdrogen; 4) de uitdaging van een eerlijke welvaartsverdeling wereldwijd. Als je de taal van 1960 toepast op de uitdagingen van vandaag, dan is eigenlijk de opdracht precies hetzelfde. Het is van betekenis dat de senator uit Illinois dat heeft weten aan te geven.

En als je de moed hebt om terug te kijken naar 1960 en te kijken naar hoe de wereld er toen uitzag, de grote bedreigingen van toen, dan zie je de dreigende vernietiging door het Oost-West conflict – we zitten een paar jaar voor de Cubacrisis (1962), de dreiging van een atoomoorlog tussen de Verenigde Staten van Amerika en de Sovjet-Unie, nadat het eiland Cuba communistisch was geworden onder Fidel

Castro en hij de Russen om militaire bijstand vroeg – , de dreigende rassenconfrontatie in de Verenigde Staten van Amerika, een enorm gebrek aan emancipatie en de kwalijke rol van de georganiseerde misdaad. Al die dingen die ook toen als bedreigend werden gezien voor de maatschappij. Terugkijkend zal iedereen toegeven dat er ook veel is bereikt als het gaat over vrouwenemancipatie, het tegengaan van rassendiscriminatie en wereldvrede. De Berlijnse Muur is in 1989 gevallen. Met de vele problemen die er nog zijn is aangetoond dat zo'n New Frontier kan worden gehaald. En misschien is dat voor mij de grootste inspiratiebron voor de New Frontiers waar we nu voor staan. Dat zou het politieke klimaat ook in Europa wel eens wat minder cynisch en wat meer optimistisch kunnen maken.

Wat is naar mijn stelligste overtuiging de grootste uitdaging waar Europa, de Europese Unie, voor staat? Dat is het overtuigen van de meerderheid van de Europese bevolkingen, namelijk burgers die inmiddels niet meer geloven dat het met hen en hun kinderen in de toekomst beter zal gaan. Veel burgers denken dat het vanaf nu alleen maar bergafwaarts zal gaan. Dat we vooral moeten verdedigen wat we hebben omdat het nooit meer zo goed kan worden. Daar moeten we doorheen breken. Want dat is de enige manier om weer progressieve politiek duurzaam te kunnen voeren. Anders ben je alleen maar aan het verdedigen. Hier valt uiteraard nog meer over te zeggen. Maar ik wil nu stilstaan bij de vraag wat de regime verandering in Washington concreet in de politiek van de komende jaren voor Europa betekent.

Het belangrijkste is dat de Europeanen zich nu niet meer kunnen verstoppen. Het was wel comfortabel voor een aantal Europese landen – Duitsland, Spanje en nog een hele reeks van landen – om met verwijzing naar het beleid van

President George W. Bush passief te blijven. George Bush had immers zelf gezegd: wie niet voor ons is, is tegen ons. Dus de Europese landen zeiden: wij zijn kennelijk tegen Bush. Maar het is niet goed als Europese landen iedere verantwoordelijkheid ontlopen voor belangrijke zaken die wereldwijd plaatsvinden en waar de Amerikanen bij betrokken zijn. Passiviteit zal door de verkiezing van Obama nu voorbij moeten zijn. Op 24 juli 2008 hield de Democratische presidentskandidaat een rede in Berlijn. Volgens hem waren Europa en de Verenigde Staten de laatste jaren uit elkaar gegroeid. Het is tijd om weer samen te komen. 'De vs heeft geen betere partner dan Europa', zei Obama. 'Nu is de tijd gekomen om nieuwe bruggen te slaan. Een werkelijk bondgenootschap en zelfs vriendschap betekent samenwerking, van elkaar leren en elkaar vertrouwen. De muren tussen de oude bondgenoten aan de beide kanten van de Atlantische Oceaan kunnen niet blijven staan.'

Als je kijkt naar die Berlijnse rede van Obama, als dat zijn houding is ten aanzien van internationale samenwerking, dan is het een uitgestoken hand die je niet kunt weigeren. Maar als je die hand schudt dan zitten daar wel verplichtingen aan vast, waarvan ik mij afvraag of we die in de Europese Unie gezamenlijk goed genoeg doordacht hebben. Daar ligt een eerste opdracht voor Europa. De belangrijke vraag aan Amerikaanse kant zal zijn: helpen jullie ons om in Afghanistan echt de doorslag te geven naar een ontwikkeling die onomkeerbaar kan worden omdat het daar nu onduidelijk is. Vervolgens: is Europa a) intern bereid daarover eens te worden, in de zin van ja we gaan helpen; en b) vervolgens bereid en in staat om beleid te formuleren dat het uitgangspunt kan zijn van hoe je dat kan doen in gesprek met de Verenigde Staten van Amerika.

Ik denk ook dat op het punt van klimaatverandering de

nieuwe administratie van Obama bereid zal zijn om vrij vergaande stappen te nemen, ook als je ziet wie er in de entourage van Obama zit. Is Europa bereid en in staat dat tempo bij te houden? Tot nu toe was de Europese Unie degene die het voortouw nam, maar dat zou met Obama wel eens kunnen veranderen. Kan de Europese Unie landen als Italië en Polen aan boord houden? Dit zijn geopolitieke vraagstukken. Er zijn er uiteraard nog veel meer die zullen moeten worden beantwoord.

Dan het economisch vraagstuk. Daar ligt een ingewikkelde opdracht. Ik begrijp heel goed dat Obama de industriële basis van de Amerikanen wil versterken. Dat is ook goed. Dat willen ook een aantal Europese landen. Alleen het risico daarbij is dat je de industriële basis versterkt door het protectionistische pad te kiezen. Dat risico is levensgroot. Als Obama zegt: ik ga Amerikaanse bedrijven straffen die in het buitenland investeren – hij zegt het niet zo letterlijk, hij wil een belasting opleggen aan bedrijven die in het buitenland investeren en niet in Amerika – dan loopt hij het risico dat hij tegenmaatregelen gaat uitlokken van die landen waar die bedrijven normaal gesproken zouden investeren. Als je dan in een negatieve spiraal terecht komt, rem je de wereldhandel gewoon af. Het mag duidelijk zijn dat het afremmen van de wereldhandel niet bepaald behulpzaam is om het economisch herstel te bevorderen.

Wat we nu willen gaan opzetten is een wereldwijd financieel systeem, voorbij het Internationaal Monetair Fonds (IMF), dat niet alleen toeziet op de handelingen van overheden, maar ook op die van grote financiële instellingen, ook als ze niet van de overheid zijn. De eerste echte stap daarvoor wordt eind deze week gezet in Washington. Maar vervolgens noem ik ook de discussie over het vastlopen van de ministeriële WTO-ronde ter afronding van de

Doha-ontwikkelingsronde in juli 2008 en de angst voor verschuiving naar bilaterale en regionale handelsovereenkomsten. We moeten uitkijken dat we niet terecht komen in een strijd die leidt tot protectionisme aan beide kanten van de Atlantische Oceaan.

Vorige week heb ik aan de Universiteit van Amsterdam bij Otto Holman een verhaal mogen houden over hoe ik de strategische diepte zie van de Europese Unie, die volgens mij heel groot is, en de kansen die er voor Europa liggen in de komende generatie, die ook heel groot zijn. Ik denk dat we zullen moeten wennen aan een Amerika dat niet alleen sterk met zichzelf bezig zal zijn, maar gewoon – om het in bokstermen te zeggen – wellicht in een wat lagere gewichtsklasse terecht zal komen, waardoor die unipolaire wereld niet meer de zekerheid of onzekerheid zal bieden die we de laatste tijd gewend waren. We zien het speelveld veranderen en zullen daarin als Nederland en als Europese Unie een positie moeten kiezen. Het betekent in ieder geval meer eigen verantwoordelijkheid nemen. De rest van de wereld zal bij meer crisissituaties naar de Europese Unie kijken en vragen: wat doen jullie? In die context is het van belang dat de Europese Unie zorgt voor stabiliteit aan haar grenzen en in haar omgeving.

Dit brengt mij op de twee grootste strategische vragen die aan ons als Europeanen zullen worden gesteld. In de eerste plaats: zijn wij bereid en in staat om eerst te investeren in een strategische relatie met Rusland en de gebieden tussen Rusland en de Europese Unie in? Niet gebaseerd op vooringenomenheid, niet gebaseerd op naïviteit: maar gewoon zeer klassiek op *Realpolitik*: politiek bedrijven waarbij op een nuchtere manier de kosten en de baten van een bepaald beleid worden bekeken. Kan de Europese Unie een goede relatie met Rusland opbouwen? Zijn wij daartoe in staat?

Zijn we daartoe ook bereid? En in de tweede plaats: zijn we daarnaast bereid om de regio van de Middellandse Zee (Zuid-Europa, Noord-Afrika, Midden-Oosten) nu eindelijk eens een keer tot onze regio te rekenen en ook serieus werk te maken van de stabilisering van de Middellandse Zee regio?

Deze twee grote strategische en geopolitieke vraagstukken zullen meer dan in het verleden op het bordje van de Europese Unie en Europa komen te liggen. Het is duidelijk dat we hier de komende tijd mee aan de gang moeten. Voor mij is nog wel de vraag of we daartoe in staat zijn. We moeten er echt toe bereid zijn.

Tot slot

Dit alles leidt natuurlijk tot een herijking van de transatlantische relaties. Uiteraard is dit een kans omdat er met Obama een President wordt benoemd die niet zegt: wie niet voor ons is, is tegen ons. Het is een kans wanneer Obama zegt de dialoog te willen zoeken met gezworen vijanden van de Verenigde Staten van Amerika.

Nooit heb ik een geheim gemaakt van mijn voorkeur: liever Obama dan McCain. Sommige politici vinden het door een bewindspersoon uitspreken van een voorkeur inzake de verkiezingen in een ander land, voordat de verkiezingen hebben plaatsgevonden, een beetje dom. Maar zelfs bij mij is nog wel enige twijfel geweest: Ohio kwam maar niet door die nacht van de verkiezingen, dus ik bleef maar op. Ik ben toen niet meer naar bed gegaan. Zelfs bij mij was toch de vrees: ze gaan het toch niet doen; ze gaan het toch niet doen. Want uiteindelijk in dat stemhokje, ze durven het misschien toch niet aan om Obama te kiezen.

Eigenlijk betrapte ik mezelf er voor de tweede keer in korte termijn op dat ik de mensen minder *credits* gaf dan ze verdienen; dat ik de oordeelsvorming van de mensen eigenlijk te somber inzag. Dat had ik namelijk ook rond Rotterdam en Ahmed Aboutaleb, onder meer vanwege het onderzoek van *Algemeen Dagblad/Rotterdams Dagblad*. Daaruit zou blijken dat de Rotterdammers liever iemand anders zouden willen als burgemeester van Rotterdam, namelijk Nebahat Albayrak. Vaak zijn we in onze somberheid over hoe we over elkaar denken en hoe we met elkaar omgaan in de afgelopen jaren wat te ver doorgeschoten. Het is goed dat de burgers ons corrigeren, ons enorme injecties van optimisme geven. In die zin moet de verkiezing van Barack Obama als President van de Verenigde Staten van Amerika worden gezien als een belangrijke impuls voor Europese samenwerking.

Dank u wel.

Drs. F.C.G.M. Timmermans (1961) is vanaf 22 februari 2007 staatssecretaris van Buitenlandse Zaken (onder andere belast met Europese samenwerking en internationaal milieubeleid). Hij was van 19 mei 1998 tot 22 februari 2007 lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal voor de PvdA. Frans Timmermans was eerder adviseur en particulier secretaris van dr. M. van der Stoep, Hoge Commissaris nationale minderheden van de OVSE (Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa). In de Tweede Kamer hield Frans Timmermans zich bezig met Europese zaken en defensie. Hij was voorzitter van de vaste commissie voor Economische Zaken en lid van de Europese Conventie namens de Tweede Kamer.

SERIE VDE-EUROPALIZINGEN

Erik Jurgens, *De Europese Unie heeft een onparlementair stelsel: terug naar de nationale parlementen!* VDE-Europalezing 2004. Amstelveen: EON Pers, 2005.

Jos de Beus, *Het grote Europese gedrang. Hoe Nederland schip-pert tussen Europese schaalvergroting en nationalistische terugslag.* VDE-Europalezing 2006. Amstelveen: EON Pers, 2006.

Frans Timmermans, *President Obama als een kans voor Europa.* VDE-Europalezing 2008. Amstelveen: EON Pers, 2009.

